

Stefan Björklund

88222

INLEDNING

VF:s rapportkommitté för Västmanland beslutade att inför 1973 utlysa två inventeringsarter utöver SOP:s riksinventeringsarter, vilka endast till ringa del berörde oss. Dessa bestämdes bli knölsvan (*Cygnus olor*) och storlom (*Gavia arctica*). Inventeringen av knölsvan presenterades av Lars Lindell i Meddelanden från VOF 1974:2. Denna inventering fick förhållandevis stort gensvar, med en tämligen god täckning som följd.

För storlommens del blev det helt annorlunda. Ett upprop gjordes i nr 1973:1 av denna skrift och ett tiotal personer i olika delar av Västmanland kontaktades genom brev eller muntligen, med en förfrågan om eventuell kännedom rörande trakternas storlomsjöar.

9 brev och 2 muntliga rapporter erhöles från nio ornitologer. Tyvärr innehöll flertalet av dessa endast rent allmänna beräkningar av traktens eller några enstaka sjöars parantal. Några inventeringar i egentlig mening utfördes endast i två kommuner.

Samtliga rapporter, förutom två, med några uppgifter om storlommar, kom från östra delen av landskapet, varför säkerligen en mycket stor procent av den västmanländska stammen förblivit orapporterad. Det är knappast realistiskt att tänka sig att västra delarna av landskapet hyser merparten av Västmanlands storlommar.

På grund av det tunna materialet har jag ansett det omöjligt att ens göra en bedömning av stammens storlek. Istället har tyngdpunkten lagts på häckningsresultat, störningsfrekvens och uppskattning av förekomsten inom de två bäst inventerade kommunerna - nämligen Surahammars och Sala kommun.

Reproduktionen hos storlom har från många håll på senare år misstänkts vara på nedåtgående. Orsakerna till detta har förklarats med ett accelererat mänskligt tryck, i form av störningar under artens känsligaste tidpunkt: ruvningen. Exempel på störningar har varit ett livligare sportfiskeintresse, ett kontrollerat och okontrollerat fritidsstugebyggande m.m.

Storlommen är känd för sin stora skygghet och det räcker ofta med att en människa gör sig synlig på ett par hundra meters håll för att lommen hastigt ska lämna bobalen, efter att äggen övertäckts med växtdelar, för att senare då faran är över försiktigt återvända.

Störningar av de slag som tidigare nämdes är naturligtvis mycket svårämbara och riktigheten i den metodik som här använts kan följaktligen diskuteras. Störningsfrekvensen baserar sig nämligen på flera ornitologers kanske många gånger subjektiva omdömen. Kvarstår gör dock att en störning sker, oavsett till vilken grad, i de sjöar där exempelvis båttrafik förekommer regelbundet. Detta måste vara en klart negativ faktor för ett storlompars reproduktionsmöjligheter och att jämföra olika pars häckningsresultat under skilda störningsförhållanden ger intressanta perspektiv.

METODIK

De sjöar som ägnats uppmärksamhet i denna undersökning har som regel besökts i juli-aug, varför flertalet konstaterade häckningar grunder sig på iakttagna ungar. I vissa fall har endast adulta fåglar upptäckts under häckningstid. Dessa kan antingen ha varit icke könsmogna fåglar, ett par som misslyckats med häckningen eller också har observatören undgått att se ungar. Dessa skrives här "ej häckande",

varför felaktigheter i några fall kan förekomma. Förutom antalet par, häckningsresultat och antalet ungar har även korta beskrivningar av lokalerna, tidigare erfarenheter från sjöarna, samt omdömen om eventuella störningar medtagits. Störningarna har allt efter storlek uppdelats i en 4-gradig skala. Siffran 1 markerar en oligotrof sjö fri från bebyggelse och helt eller till största delen utan fritidsbåtar. 2: sjöar med någon bebyggelse och måttlig mängd båtar som sällan brukas. 3: sjöar med ett flertal stugor och båtar med regelbundna besök av människor, men med ostörda vikar. 4: sjöar med riklig stugbebyggelse och/eller båttrafik som utnyttjas i hög grad.

INVENTERINGSRESULTAT

S u r a h a m m a r s k o m m u n :

1. Längsjön
2 par. 1 par med 2 pulli. Har även häckat tidigare år. Oligotrof smal sjö. En ö. Mossmark efter stränderna. Gott om fritidshus efter ö. stranden, men utnyttjas först i juli. Mycket sparsam båttrafik. Störningsfaktor 2.
2. Stora Gryten
3 ad. 1 par med 1 pullus (midsommar). Oligotrof. Holmar och öar saknas helt. Ett fritidshus. Endast roddbåtar. Störningsfaktor 2.
3. Fiskkraken
3 ad. 1 par med 2 pulli. Besök senare (juli) gav dock negativt resultat, varför häckningen troligen misslyckades. Har häckat tidigare år, oftast med lyckat resultat. Oligotrof. Något vass och säv efter stränderna dock. Minst sex fritidshus. Utnyttjas ringa. Ågarna är naturintresserade. Störningsfaktor 2.
4. Södra Lisjön
1 par. Ingen häckning konstaterad 3 juni. Har häckat tidigare år. Oligotrof till största delen. Stenar sticker upp på några platser i sjön. Motorbåtsförbud. Båttrafiken i övrigt tämligen sparsam. Störningsfaktor 2.
5. Vågsjön
3 par i juli. 1 par med 2 pulli. Har häckat tidigare år. Oligotrof. Utsökta häckningsmöjligheter enligt rapportören. Fritidsbebyggelse med jämna mellanrum runt hela sjön. Båttrafik. Troligen inga motorbåtar. Störningsfaktor 3.
6. Öbjörken
1 par. Ingen häckning 30 juni. Häckade 1972 med 2 pulli som resultat. Oligotrof "vildmarkssjö". Flera lämpliga häckningsholmar och öar. Ett fritidshus. Många besöker sjön för att fiska. Roddbåtar förekommer. Ibland flera ute samtidigt. Störningsfaktor 3.
7. Stora Målsjön
1 par. Ej häckande (juli). Ropande lom varje år. Häckningar okända. Oligotrof "vildmarkssjö". Flertal öar och holmar. Ingen bebyggelse. Flera roddbåtar som används flitigt. Störningsfaktor 3.
8. Idla Målsjön
Inget par. Lyckade häckningar tidigare år. Anses vara en säker lomlokal. Oligotrof "vildmarkssjö". Färre holmar än i St. Målsjön, men med goda häckningsbetingelser. Ingen bebyggelse. 1-2 roddbåtar. Folkses sällan vid sjön. Störningsfaktor 1.

9. Klysen

1 par. Ej häckande (juli). Känd lomsjö. Sågs ofta med ungar förr.

Inga öar. Mossmark i en ända. Ingen bebyggelse. Utnyttjas i hög grad av fritidsfiskare. Roddbåtar. Flera brukar vara ute åt gången. Klart störande inslag enligt rapportören. Störningsfaktor 4.

10. Lilla Morsjön

Ej häckande. 1 ex 12 augusti. Har häckat tidigare år.

Utmärkta holmar för boplatser. Har börjat utnyttjas alltmer av fiskare. Störningsfaktor 3.

11. Stora Morsjön

1 par i juli. Ej häckande. Har häckat regelbundet tidigare.

Inga holmar eller öar. En del vass och säv efter stränderna. Ingen bebyggelse. Dock 10-talet roddbåtar. Störningsfaktor 2/3.

12. Lefelingen

1 par i juli. Ej häckande. Känd lokal sedan gammalt.

Oligotrof. Inga holmar. Ett stort fritidshus som utnyttjas i hög grad. Kan vara mycket störande enligt rapportören. Roddbåtar finns. Störningsfaktor 3.

13. Tillingesjöarna

1 adult sågs. Känd häckningslokal sedan långt tillbaks.

Inga öar. Mossmark efter kanterna. Fritidsstuga och roddbåtar finns. Fanatiska ädelfiskare. Jakt på lom förekom där i mitten av 1960-talet! Störningsfaktor 3/4.

S a l a k o m m u n:

14. Har-Stensjön

1 par. Ej häckande. Årligen ett par. Häckade senast 1971 med resultatet 2 pulli.

Oligotrof sjö med många vikar. Stränderna till stora delar av mosskaraktär, samt ett flertal holmar och öar. Rikligt med bebyggelse på öar och efter nv. stranden. 25-tal båtar, varav några med aktersnurror. Utnyttjas hårt av fritidsfolk. Störningsfaktor 3/4.

15. Vallsjön

1 par. Ej häckande. Häckade 1971; 1 pullus.

Oligotrof. Utan holmar. Tämligen "trång" sjö. Ett eller några fritidshus. 5-10 roddbåtar som nyttjas av fiskare. Störningsfaktor 3.

16. Olov-Jons dammen

1 par. Ej häckande. Ses årligen. Häckningar okända.

Oligotrof. Något igenväxt av säv i norra delarna. Några holmar och en större ö. Fritidsbebyggelse i sv. delen. Rikligt med roddbåtar. Stor trafikerad riksväg i s. delen. Störningsfaktor 3.

17. Helgonmossen

1 par häckade. 1 pullus 6 juli. Årligen ett par.

Oligotrof. Något igenväxt av säv fram på sommaren. Enstaka smärre öar. Stränderna till 50 % av mosskaraktär. En fritidsstuga på ö. 5-10 båtar. Utnyttjas dock tämligen sparsamt. Störningsfaktor 2.

18. Storljusen

1 ad sågs med 2 pulli den 30 augusti. Har funnits lom i sjön tidigare.

Oligotrof tämligen stor sjö. Rikligt med stugor efter sjöns stränder. Störningsfaktor 2/3.

19. Silvköparen

1 par häckade. 1 pullus 26 augusti. Årligen ett par. Oligotrof. Bitvis tämligen igenväxt av säv. En ganska skyddad vik finns. V. delen av mosskaraktär. På holmar. Utnyttjas kraftigt av fritidsfolk i sjöns ö. och s. delar. Badplatser på två ställen. Tämligen många roddbåtar. En trafikerad riksväg efter nö. delen. S. delarna mest orörda. Störningsfaktor 3.

20. Stora Målsjön

1 par häckade. 1 pullus 25 augusti. Tidigare okänd lokal. Oligotrof sjö med något säv efter stränderna. Annars tät skog runt hela sjön. På holmar. En eller kanske ett par stugor och båtar. Verkade ostörd. Störningsfaktor 1/2.

21. Stenbarken

1 par häckade. 1 pullus 25 augusti. Tidigare okänd lokal. Oligotrof. Något säv efter kanterna. Skogen tät in på sjön. 3-4 stugor efter v. stranden. Järnvägsspår efter s. delen. Verkade ganska ostörd. Störningsfaktor 1/2.

22. Öjesjön

1 ad 8 juli. Ej häckande. Har häckat tidigare år. Utsökta häckningsholmar. Fritidsstugor och roddbåtar finns efter n. och nö. stranden. Stort antal fiskare nyttjar sjön. Störningsfaktor 3.

FÖREKOMST - sammanfattning

21 par påträffades och därtill 5 enstaka adulta individer. I fyra sedan gammalt välkända häckningslokaler för storlom förekom inga par. Då inventeringen ej var fullständig, åtminstone inte i Sala kommun, räknar jag med att ytterligare ca 10 par bör finnas inom undersökningsområdet. Dvs ungefär 30 par.

HÄCKNINGSRISULTAT - sammanfattning

9 häckningar konstaterades vid dessa 22 lokaler. Dessa fick ut 13 unger. Det gör 1,4 pull/par. Om man dessutom räknar med att samtliga förekommande par gjorde häckningsförsök visar detta att reproduktionen hos 21 par storlommar endast var 0,4 pull/par.

STÖRNINGARNAS INVERKAN PÅ REPRODUKTIONEN

Det kanske kan tyckas märkligt att även de sjöar där endast enstaka ex observerats medtagits i materialet. Jag har dock ansett en enstaka förekommande storlom i en tidigare pålitlig häckningssjö vara ett lika beklagligt öde, som ett pars misslyckade häckning. Detta eftersom orsakerna i båda fallen mycket väl kan bero på en störning.

Tabell 1. Störningsfrekvens.

Lokal	Störningsgrad			Lokal	Störningsgrad		
	1-2	2-3	3-4		1-2	2-3	3-4
1	+			7			-
2	+			8	-		
3	+			9			-
4	-			10			-
5			+	11		-	
6			-	12			-

Lokal	Störningsgrad			Lokal	Störningsgrad		
	1-2	2-3	3-4		1-2	2-3	3-4
13			-	18			+
14			-	19			+
15			-	20	+		
16			-	21	+		
17	+			22			-

Teckenförklaringar: + häckande par
- ingen konstaterad häckning

Som synes av tabell 1 häckade sex av de nio paren med lyckat resultat i sjöar där störningsfrekvensen bedömts som acceptabel (1-2) och ett par i sjö där störningarna antingen kan ha varit stora eller tämligen små, beroende på i vilken grad de roddbåtar och stugor som fanns nyttjades (2-3). Slutligen genomfördes två lyckade häckningar i sjöar där störningarna torde ha kunnat inneburet fara för reproduktionen. I det ena fallet av dessa fanns i sjön en skyddad och ostörd vik, där paret troligtvis kunde ruva utan att oroas. Utav de negativa häckningsresultaten finner man endast två av dessa i de mest ostörda sjöarna och hela tio i de av friluftslivet hårdast exploaterade.

Fördelningen mellan ostörda och mer påverkade sjöar i det använda materialet var 8 sjöar med en störningsgrad mellan 1-2, 2 sjöar med osäker störningsgrad (2-3), samt 12 sjöar med störningsgrad 3-4.

DISKUSSION

Det material som presenterats går knappast att använda som mått för storlommens situation i Västmanland. Däremot torde det ge en tämligen god bild av förekomsten i östra delen av landskapet. De flesta lokaler som besöktes var sedan gammalt kända som häckningsplatser och storlompar påträffades även i flertalet av dessa. Den stora procenten "ej häckande" lommar (60 %) tyder på en oroväckande liten reproduktionsförmåga. Sannolikt är förklaringen till detta i de flesta fallen en för intensiv besöksfrekvens av människor tiden före och kring midsommar.

Då vi inom överskådbar tid kommer att få mer ledighet får man tyvärr anta att trycket på naturen även ökar. Detta gör storlommens framtid som allmän häckfågel i våra skogssjöar alltmer oviss. Förbud mot användande av motorbåtar i de mindre skogssjöarna är exempel på åtgärder som skulle gynna många storlompar. En förhoppningsvis onödig påminnelse är att vi ornitologer också är fritidsfolk, som kan störa vid för långa besök vid häckningssjöarna!

Följande tackas för visat intresse och de rapporter jag erhållit: Carl-Ivan Carlsson, Sören Larsson, Iars Lindell, Ragnar Nilsson, Karl-Olov Pettersson, Walfrid Pettersson, Ramnäs naturklubb (gm Lennart Eriksson) och Surahammars biologiska förening (gm Bertil Eriksson).

L i t t e r a t u r

Pettersson, Å. 1973. Storlominventering i Sottern 1972. Verksamheten vid Kvismare fågelstation 1972, s. 21-24. Stencil.